

KRÚDY ZSUZSA: A PALOTAI NAGYMAMA

Ezernyolcszázharmincegy augusztusában született Várpalotán Radics Mária, akinek alakját oly nagy szeretettel rajzolta meg számtalan írásban unokája: Krúdy Gyula. Talán a *Palotai álmok*, az *N. N. /egy szerelemgyermek története/* és a *Krúdy Gyula látogatásai* c. műveiben vall legszebben imádott nagyanyjáról. Míg Radics Jánosnak, Mária öccsének az *Urak, betyárok, cigányok*-ban állít emléket a *Palotai álmok*-on kívül.

Radics József, Mária és János apja, Dalmáciából Várpalotára származott se-lyemkereskedő volt. Később postakocsikkal fuvarozott. „Tizenkét pár lova állott az istállóban, hintója, kocsija, – vásárokra Bécsbe ernyős szekereken ment, a ládák megvasalva, töltött fegyver a szekér derekán.... Radics Józsefnek fekete szakálla volt és hosszú dús haja, nem valami magas ember, de nagyon izmos, vállas. Nagy csizmája volt és bő, esőszélálló köpönyege. Bőrsipka volt a fején, a pénzét zacskóban hordta a nyakában.” Feleségét Wollein Máriát és gyermekeit jó mód-
ban tartotta, míg egy napon engedelmes, okos lovai holtan hozták haza gazdájukat. Állítólag egy mérges légycsípés végzett vele.

A Nógrádból származó, Krúdy Gyula fiskális, aki 1848-ban honvédtisztként szolgált, egy Győrben rendezett bálon ismerkedett meg a tizenhétosztendős, szépszemű, feketehajú Radics Máriával. A heves vérmérsékletű, ifjú katona, még aznap megkérte a csinos, eszes leány kezét. A szülők ellenezték a hirtelen jött szerelmet, de a fiatalok mégis megesküdték. Méghozzá igen regényes módon: katonai zászló alatt, táborig pappal, ágyúszó mellett. Akkoriban szokásban volt, különösen az új házasoknál, hogy a katonák magukkal vitték feleségüket a harcba. Így kerültek ők is a komáromi várba. Mária a többi asszonymal együtt markotányosnő lett. A katonákat kinálták étellel-itallal, s mostak rájuk. Azonban nem csak gondozták őket, hanem budították is, ha elcsüggedtek. Krúdy Gyula, aki csakhamar századosi rangig vitte fel, bajtársaival együtt tizennyolcszor rohant ki a várból. /Előzőleg szegénylegénynek öltözve kémlelte ki az ellenséget./ A szabadságharc bukása után neki is bujdosnia kellett. Később Nyíregyházán, az aranylepkés petróleumlámpa barátságos fényénél, a nagy családi ebédlőasztal mellett – fején kedves török sapkájában – sokszor elmeséli, hogy bújt el üldözői elől. Egyszer egy padláson a kémény mögött, csak sovány, szikár termete mentette meg. Máskor szénakazalba rejtőzött, s bár körülötte össze-vissza döfködtek kardjukkal a

kazlat, szerencsére nem találták el. Nagyapa, aki haláláig palócosan beszélt, mikor mondanivalója úgy kívánta, mérgesen verte az asztalt: „ha az a kutya Görgey nem teszi le fegyvert...” A régi történetek hatására a nagyszülők egészen megfiatalodtak, átszellemültek. 1848 a legkedvesebb témájuk, ennél csodálatosabb, szebb korszak nem volt szerintük. Szívesen beszéltek Krúdy Kálmánról is, aki nagyapa testvéröccse volt.

Kálmán a szabadságharc alatt „nyarogonc” volt Görgey fővezér mellett, az összeomlás után pedig szökött katona, felkelő, nemzeti rablóvezér. „Úri betyárnak” nevezték, mert a rabolt pézből egy fillért sem tartott meg magának. Külföldre küldte az emigránsoknak, a emberei között osztotta szét. Még ennivalóját és ruháját is hazulról kapta, – amikor ha zsandár nem volt a közelében – hazalopakodott. A kis Gyulának, a későbbi írónak, mindvégig ideálja maradt híres rokona, róla írta *Az álmok hőse* c. regényét. Kossuth, Damjanich, Garibaldi és Klapka nevét nagyszüleitől hallja először, tőlük tanul meg értük lelkesedni, s hazáját forrón szeretni. Áhitattal hallgatja nagyapja történeteit, akinek közvetlen, kellemes modora sok barátot, kérlelhetetlen, heves politikai állásfoglalása számos ellenséget szerzett. Egyébként „fogas” ügyvédnek hívták, ami észbeli képességeire, de anyagi igényeire is mutat. Családi

anekdóta szerint, egyik kliense sokalta a honoráriumot és megjegyezte: „hát van lelke a tekintetes urnak ennyit kérni?” – „Lélek, lélek, – hát én miből élek?” – válaszolta a hajdani veressipkás.

Radics Mária, a nem mindennapi nagymama, negyvenegy esztendőskorában, huszonnégy évi házasság után, haláláig tartó szenvedélyes szerelemmel a szívében vált el örökösen hűlenkedő férjétől. Krúdy így emlékezik erről: „Látta a nagyanya katonás alakját, aki arról nevezetes a családbeli asszonyok között, hogy éjjel-nappal vállfűzőt visel. Nagy, szürke, álmodozó szemét és lágy lányosan gyöngéd arckifejezését, amellyel elvált férjéről, a „grófról” beszélt. A gróf... volt az egyetlen férfiú, akiért Radics Mária hatvan esztendeig rajongott, róla mindennap megemlékezett és példányul állította a család felnevelkedő férfi tagjai elé.” Nagyapja, aki magas, egyenestartású, szikár, sötéthajú, tüzes fekete szemű, sasorrú, ellenállhatatlan udvarló, életét a nők szolgálatában élte. „Úgy sohasem láttam mosolyogni nőket, mint nagyatyámra ragyogtak fel.” Nagyapát mindig, mindenhol kitörő örömmel fogadták, még elvált felesége is.

Mária, az u.n. „alsó házban”, külön épületbe költözött, önálló háztartással, mellékhelyiségekkel, virágos udvarral és kb. 12 ládányi könyvével. „Két szobája igen szépen berendezett, aranypiros fotelek, indiai ken-

dők, selymek, faliszőnyegek díszítik. A falakat mind elborították a nagyszerű olajfestmények.... Hires holland festők olajfestményei, Rembradt és mások függtek a vidéki ház falán...” A sarkokban embernyi kínai vázák. A kisebbik szobában falusias búbos kemence állt.

Gyula unokája, erősen képzelődő, heves érzelmi életet élő fiucska, lázadozva, féltékenyen, bosszúterveket forralva vette tudomásul testvérei születését. A legjobban akkor még anyjához ragaszkodott, nem akart senkivel osztozni rajta. Egy-egy ujszülött miatt nagyanyjához „számúzik.” A sok együttlét végül is oly szoros barátságot teremt közöttük, hogy rajongó szeretetét most már felé sugározza legerősebben. Ez a meleg kapcsolatuk mindvégig megmaradt.

„E szótlan, büszke, boldogtalan öregasszony mellett töltöttem gyermekéveim egy részét.”

Radics Mária válása után igen magányos lett. Megkeményedett, komoly, mozdulatlan arccal kötögetett, vagy olvasgatott. Élhető eleme volt a politika. Sokféle ujságot, folyóiratot járatott. Padlása is tele volt velük, s a kis Gyula szorgalmasan átböngészte valamennyit. /A hatvanas-hetvenes éveknek tanulmányozását itt kezdte, nagyanyja öreg újságjaiból./ Lassan sor került a könyvekre is, mert az író, minden ellenkező legendával szemben, gyermekkorától-haláláig igen sokat olvasott.

Mária idegenekkel szemben hűvös, tartzkodó, tiszteletet parancsoló. Nőkkel nem igen barátkozik, csak férfiakkal szeret poitizálni. Férjén kívül még három büszkesége van: két fia: Gyula és Béla, s elsőszülött unokája a kis Gyula. Szigorú fiától sokszor megvédi a büntetés elől hozzábújó gyermeket, s ő segíti, hogy nyugodtan ír-hasson. Radics Mária az egyedüli az egész családból, aki bízik benne, hogy nagy író lesz. Fia halála után, unokája írói sikerei hallatára mondogatta is: "szegény fiam ha ezt megérhette volna, látná, hogy nekem volt igazam, s nem neki."

Fia halála után, egyre kevésbé érzi magát jól Nyíregyházán, s vágyik vissza szeretett Várpalotájára. Nagyértékű olajfestményeit eladja, házacskát vesz rajta, s visszaköltözik szülővárosába. „Az ablakok keskenyek és magasak voltak, mintha sovány zárdaszüzeknek építették volna, akik innen néznek tova poroszkáló lovagjaik után, a kertben megfakult üveggömb egy vén karón, a sarkon egy nagy és vén fa, amelyen cinkefészek volt... A háztetőből mohos tornyocska emelkedett ki, amelynek közepén valamikor óra foglalt helyet. A tornyocskán szürke galamb üldögél. Az ámbitus regényesen hajlott és lágy ívei alatt már a tél cserepes virágai elhelyezkedtek. Amott egy aranyozott virágkosarat ringatott a szél, amelyből zöld füvek kandikáltak ki. Otthonszótt szőnyeg borította

a pirosuló téglákat, egy nagyon fehérre súrolt asztalon uborkás üvegek állottak útközben. Nő lakik itt, nő parancsnokol.... A bútorok meglehetősen régiek, de az aranypirossal behúzott székekről nem hiányzott a fehér csipkevédő. Hosszú évek munkája... a falról az olajfestmények közül egy szigorú képű öreg uriember figyelmeztetett a szobában történő dolgokra. A kép alá aranszalaggal babérág volt akasztva és jobbról és balról temérdek apró női fotográfia... Minden fotográfia egyetlen nőt ábrázolt. Itt krinolinban, amott magyaros viseletben, itt francia ruhában, másfelé meg lovagló öltözetben állott emléke Radics Máriának... Az ablaknál a hegyeslábú varróasztalkánál Radics Mára elevenen, szürke haja koronába fonva, még alakja olyan egyenes, hogy bátran helyet foglalhatna egy divatkereskedés kirakatában. Az ősz virágaiból kis csokor állott előtte színes pohárban... A függőlámpának kék kalapja volt és benne aranyos csillogocskák hintáztak..." írja Krúdy a *Palotai álmokban*.

Ugyanitt így ír Radics Jánosról:... „a szőlőbirtok kezelője, ellátója, gondozója Radics János, a Mária öccse... Ki legfőképpen azért szeretett a szőlőbe járni, hogy bebizonyítsa, milyen használható és derék férfiú a háznál, hisz otthon nem igen volt beleszólása, a háztartásba... süket volt... Piros képével, fehér bajszával jóízűen

hörpíngetetett borából és evéshez saját bicskáját használta, de két pecsétgyűrű is volt az ujján, mert a nemességet Leopoldustól kapták a Radicsok.”

Az író, fiatal feleségével együtt látogatja meg egyszer nagyanyját Várpalotán. Kocsin, kompon és gyalog, váratlanul érkeznek a kis házba, ahol a 87 esztendőös Radics Mária az ablaknál ült, s szemüveg nélkül Dosztojevszkijt olvasott. Krúdy elragadtatva emlegette mindig ezt a jelentet.

Ez a bakonyi utazása egyébként is emlékezetes maradt számára, *Templárius* c. regényében írta meg- transzponálva.

Kedves Könczöl Imre, ime ennyit írhattam a kért témáról, remélem hogy megfelel? A mellékelt keresztleveleket érdekes lenne ehhez hozni-fotómásolatban. Majd mielőbb kérem vissza! A Szabó Ervinben vagy egy jó kép Radics Mária-áról! Kérje el! Ezenkívül nincs róla kép? Pl. Molnáréknak? /M. Tamás édesanyjának?/ Kérdezze meg azt is, hogy a keresztlevélben szereplő M. István nem rokunk? Várom választát, s minden jót kívánok!

1964. Márc. 16.

Üdvözlettel: Krúdy Zsuzsa
Bp. XI. Alsóhegy u. 34.